

RESSENYES

DÍAZ CINTAS, Jorge

La traducción audiovisual: El subtitulado

Salamanca: Almar, 2001, 173 p.

Cal donar la benvinguda al llibre de Jorge Díaz Cintas *La traducción audiovisual: El subtitulado*, ja que constitueix una de les poques obres, i no tan sols en castellà, que tracta de la subtitulació, tant des del punt de vista professional, com del purament divulgatiu. Aquest fet en si, per tant, ja dona una idea de la importància d'aquesta obra.

El llibre és el volum número sis de la col·lecció «Biblioteca de Traducció», de l'editorial Almar, de Salamanca, l'objectiu de la qual, com indiquen els mateixos directors, Román Álvarez i María del Carmen África Vidal, és facilitar l'accés a obres clàssiques que encara no s'han traduït al castellà i donar a conèixer estudis d'investigadors espanyols que, per la seva qualitat i rigor, mereixin ser difosos. Segons els mateixos directors, aquest és el primer llibre en castellà exclusivament sobre subtitulació. De fet, podríem afirmar que és un dels primers llibres sobre subtitulació, no tan sols en castellà, sinó en qualsevol altra llengua, adreçat també al públic. Fins ara disposàvem dels llibres d'Ivarsson, *Subtitling for the media: A Handbook of an art*, del 1992, i la revisió del 1998, *Subtitling*, feta amb la col·laboració de Mary Carroll. Tant l'un com l'altre, però, estan exhaurits i no es troben al mercat. A més, cal dir que eren obres adreçades

més aviat a professionals que al públic en general. També hi ha el llibre de Zoe de Linde, del 1999, de l'editorial St. Jerome, *The Semiotics of Subtitling*, però es basa exclusivament en la subtitulació per a sords. I, per descomptat, la tesi de Gottlieb publicada el 1997, *Subtitles, Translation and Idioms*, però que no deixa de ser una tesi, i per tant, tampoc no gaire accessible al gran públic. Així doncs, l'aportació de Díaz Cintas és clara: fer el primer llibre centrat exclusivament en subtitulació i adreçat tant a professionals com al públic. És clar que Cintas també ha aprofitat la seva tesi del 1997, *El subtitulado en tanto que modalidad de traducción fílmica dentro del marco teórico de los Estudios sobre Traducción*. (Misterioso Asesinato en Manhattan, Woody Allen, 1993), però ha sabut extreure'n el que tenia de més divulgatiu i ajustar la resta a aquest fi.

El llibre comença, a banda del prefaci dels directors de la col·lecció, com ja hem indicat, amb un pròleg del mateix Yves Gambier, reconegut estudiós de la traducció audiovisual —gairebé el pare, podríem dir-ne—, on destaca, precisament, el fet que vagi adreçat tant als espectadors de subtítols, als professionals, als estudiants interessats en aquest tipus de traducció i als investigadors en traductologia.

En la introducció, Díaz Cintas defensa la traducció audiovisual com a tal traducció i no com a adaptació, com sovint hom l'ha volguda considerar, per, en segon lloc, justificar el seu treball, si tenim en compte que la traducció audiovisual és, com afirma i demostra, l'activitat traductora més important de la nostra època. La reflexió sobre la mateixa subtitulació també ha de comportar, segons l'autor, un nivell d'exigència més alt per part de professionals i públic.

El llibre consta, a banda del prefaci i del pròleg, ja esmentats, de nou capítols, un epíleg, un glossari de termes, apèndixs i bibliografia. El primer capítol està adreçat als aspectes generals. Per exemple, s'hi defineix la subtitulació —ell s'estima més denominar-la subtitulat—, justifica que es consideri traducció i no adaptació, fet que, probablement, ha impedit tradicionalment que la subtitulació, com els altres tipus de traducció audiovisual, fos un camp d'investigació. Al capítol també presenta una breu classificació dels diferents tipus de subtítols, de l'estil de les que han presentat altres autors, com ara Georg-Michael Luyken, Gottlieb o Ivarsson. En tractar de la dimensió semiòtica dels subtítols, l'autor fa una reflexió sobre la inclusió que suposen els subtítols dins les imatges, i com aquests s'han d'adequar al conjunt d'imatges i so que ja duu el producte filmic. Díaz Cintas compara també l'evolució del doblatge i de la subtitulació a Espanya, per constatar que aquesta última ha anat avançant i ha guanyat terreny. Analitza el valor educatiu dels subtítols com a eina d'aprenentatge de llengües, i assenyalava que això es pot tenir en compte o no a l'hora d'elaborar-los.

Pel que fa a la qualitat dels subtítols, l'autor afirma que, en subtitulació, predomina la manca de qualitat. Aquest fet, segons Díaz Cintas, ens porta a preguntar-nos si els espectadors no prefereixen el doblatge per aquesta manca de qualitat, o si els subtítols tenen poca qualitat per la poca popularitat de què gaudeixen. D'altra banda, però, com que, segons es veu, Espanya no és l'únic lloc on els subtítols presenten una qualitat insu-

ficient, Díaz Cintas fa referència a la conferència internacional de Berlín, del 1998, *Languages and the Media II*, centrada en el tema de la qualitat en la traducció audiovisual. En aquest sentit, Díaz Cintas apel·la a l'elaboració d'unes directrius de treball consensuades, si pot ser d'àmbit internacional, que contribueixin a homogeneïtzar aquesta pràctica i a establir uns criteris mínims de qualitat. Però, com l'autor mateix reconeix, les condicions laborals dels subtituladors no afavoreixen, precisament, aquesta situació.

El segon capítol del llibre repassa algunes de les diferents modalitats de traducció audiovisual, a banda de la mateixa subtitulació, entre les quals hi ha el doblatge i diversos tipus de subtitulació. Això serveix de base per al capítol següent, on compara directament doblatge i subtitulació. En aquest capítol, Díaz Cintas exposa el que no és cap secret per a ningú, que a Espanya predomina el doblatge. Amb tot, analitzant la cartellera dels cinemes de la ciutat de València, d'un dia triat a l'atzar de l'any 1995 i d'un altre de l'any 1999, s'observa un augment del 12% de les pel·lícules subtitulades. Un cop feta aquesta anàlisi, Díaz Cintas enumera els desavantatges i avantatges —en aquest ordre— de la subtitulació; tot seguit compara directament uns i altres entre el doblatge i la subtitulació. Hem d'entendre aquest capítol com una mostra del fet que el llibre també va adreçat als espectadors i que, per tant, sembla una mena de defensa de la subtitulació, atesa la inferioritat de condicions en què està respecte del doblatge a Espanya.

Al capítol quatre repassa la història de la subtitulació, partint dels intertítols i llur traducció, però centrant-se en els subtítols: els possibles primers subtítols, els països que més es van dedicar a la subtitulació i, de nou, compara doblatge i subtitulació per tal d'exposar per què a Espanya va tenir més acceptació el primer. En aquest sentit, el capítol següent, el cinc, un dels més interessants del llibre, ja que analitza la influència de la legislació en la tria d'un sistema o un altre. Així, s'esmenta la censura, que el 1941 va arribar

a prohibir la projecció de pel·lícules en cap altra llengua que no fos el castellà, fet que indubtablement havia d'influir en la marginació —hauríem de dir eradicació— de la subtitulació a Espanya, però aquesta llei fou derogada cinc anys més tard i, cosa curiosa, el 1967 fins i tot es va establir un decret que autoritzava la creació de sales de cinema especials per projectar-hi pel·lícules en versió original subtitulada. Altres lleis posteriors han intentat afavorir la distribució de pel·lícules europees, o fins i tot, controlar la qualitat de la traducció fílmica, tant del doblatge com de la subtitulació. El capítol també repassa programes comunitaris per tal d'afavorir la distribució de films europeus. L'últim apartat del capítol repassa la situació de la traducció audiovisual al País Basc i a Catalunya, tant pel que fa a la televisió com al cinema, on destaca l'incompliment per part del Govern de la Generalitat de Catalunya de posar en pràctica la llei de normalització lingüística del 1998 que ell mateix havia endegat.

Del capítol sis endavant, el llibre se centra en els aspectes més rellevants per als professionals. Així, el mateix capítol sis tracta dels aspectes professionals i econòmics relacionats amb la subtitulació. Per exemple, s'hi esmenten les diferents etapes per les quals passa —o hauria de passar— des de l'encàrrec de la feina fins a la seva consecució. Com el mateix Díaz Cintas indica, aquestes 17 etapes no sempre es donen de forma completa, cosa que dificulta la feina del subtitulador. Al capítol també esmenta els diferents agents que prenen part en el procés complet de subtitulació, ja que, de fet, el traductor només compleix una de les feines que implica tot el procés; amb tot, i com recomana Díaz Cintas, és aconsellable que el subtitulador desenvolupi el màxim de tasques, per donar subtítols de més qualitat i per aconseguir una remuneració millor del traductor. El capítol també aborda altres qüestions professionals, com ara el tema dels drets d'autor en subtitulació, els clients, les tarifes, els tràmits fiscals que cal fer per poder exercir la feina dins la legalitat i els impostos que cal

pagar, el temps i el cost que representa subtitular un film sencer (comparat amb altres modalitats de traducció audiovisual, sobretot amb el doblatge) i els estudis de subtitulació que hi ha a Espanya, tot i que no és fins a l'apèndix 2 que trobem una llista exhaustiva d'aquests estudis.

El capítol set va adreçat als aspectes tècnics de la subtitulació i s'hi presenta: un breu repàs de la història dels diferents sistemes d'impressió de subtítols; altres tipus de subtitulació, com ara l'electrònica; alguns dels programes informàtics de subtitulació i altres aspectes, com ara la utilitat del codi de temps per tal de realitzar una subtitulació més ajustada i el fet de disposar de llistes de diàlegs per a poder dur a terme una bona traducció, cosa que no és habitual, però que recomanen organismes com l'European Broadcasting Union (EBU).

Al capítol vuit, Díaz Cintas aborda els aspectes formals dels subtítols. Aquest capítol, ultra l'interès que té per als professionals, també resulta altament recomanable per als estudiants, ja que presenta qüestions tan rellevants com l'ús dels signes de puntuació en els subtítols, la divisió entre les diferents línies i, en definitiva, les convencions ortotipogràfiques, com les anomena el mateix autor. A més, reproduïx les pautes que Ivarsson i Carroll ofereixen en el seu llibre del 1998, tenint en compte les dimensions professional, tècnica i lingüística dels subtítols. El capítol següent, el nou, se centra exclusivament en els aspectes lingüístics dels subtítols i Díaz Cintas tracta de qüestions com ara la reducció de text, imposada per les restriccions de temps i espai; el canvi de mitjà que implica la subtitulació, d'oral a escrit, amb tot el que això implica; les varietats lingüístiques, com els col·loquialismes; la traducció de l'humor i, per acabar, el fet que la subtitulació sigui de les poques modalitats de traducció que presenten alhora original i traducció, cosa que ha comportat que sigui considerada una traducció vulnerable, com recull Díaz Cintas.

Després dels nou capítols, el llibre ofereix un epíleg del mateix autor que, en definitiva,

no és sinó una crida al respecte d'uns mínims de qualitat, com en qualsevol altra modalitat traductora, per part de tots els agents implicats en l'elaboració dels subtítols i, com ja hem indicat més amunt, la justificació d'aquesta obra. El llibre també presenta, encara, una llista dels termes específics utilitzats al llarg de tot el llibre i uns apèndixs amb adreces, postals i electròniques, d'associacions professionals i estudis de subtitulació espa-

nyols i internacionals, molt útils per als estudiants i professionals. Tanca el llibre una bibliografia molt completa que demostra, d'altra banda, l'escassetat de llibres centrats exclusivament en la subtitulació, fet que aquesta obra pal·lia amb escreix.

Eduard Bartoll

Universitat Pompeu Fabra

Facultat de Traducció i Interpretació

DUARTE, João Ferreira (org.)

A tradução nas encruzilhadas da cultura - Translation as/at crossroads of culture - La traduction aux carrefours de la culture

Lisboa: Edições Colibri, 2001. 197 p.

No son muy abundantes todavía hoy, por desgracia, las entregas editoriales que vienen apareciendo desde Portugal en el terreno de la investigación traductológica, aunque no por ello, sin embargo, haya que dejar de destacar la publicación paulatina de algunas muestras relevantes como este *A tradução nas encruzilhadas da cultura*. Se trata de un volumen colectivo, preparado por João Ferreira Duarte, que tiene origen en el coloquio con el mismo título que tuvo lugar durante el mes de diciembre de 1999 en la Faculdade de Letras de la Universidade de Lisboa, promovido por el Centro de Estudos Anglisticos y el Centro de Estudos Comparatistas de este centro universitario gracias a una comisión organizadora integrada por Alexandra Assis Rosa, Helena Agarez de Medeiros y João Almeida Flor, además de por el mencionado Ferreira Duarte.

Precisamente una breve «Nota introdutória» firmada por éste subraya cómo en los últimos años, de modo no poco sorprendente, se ha podido asistir al surgimiento de la traducción como campo de conocimiento de la misma manera que se puede ser testigo de algunos fenómenos cósmicos. Tal proceso, así descrito figuradamente, lo cifra Ferreira Duarte en el paso de una situación de subordinación con respecto a disciplinas tradicionales, en las que aquella se encuadraba como

rama, a otra fase en la que es de destacar el peso de la interdisciplinariedad de diferentes saberes, desde la antropología o la sociología hasta la filosofía o la teoría literaria, lo que conduce a este autor, en la estela de James S. Holmes, a catalogar los estudios de traducción como de «trans-disciplina».

Tras este preámbulo que adquiere dimensiones de declaración de principios, la autoridad del mismo teórico de «The Name and Nature of Translation Studies» es utilizada en líneas sucesivas por Ferreira Duarte para indicar que el cambio de rumbo culturalista es el vínculo que une justamente a los trabajos que se recogen en este libro. Y es que, en efecto, en todos ellos está presente la concepción, señalada ya en el propio título del volumen, de que la traducción es un acto que primordialmente posibilita el cruce de culturas, levantando fronteras y al mismo tiempo, por paradójico que en un primer instante parezca, eliminándolas. Una última idea en este prefacio de Ferreira Duarte sobre la que parece oportuno llamar la atención es aún la indicación de las diversas iniciativas que, en los tiempos más recientes, pretenden invertir la escasez de los estudios de traducción en territorio portugués, plasmándose principalmente tales iniciativas, como el mismo autor apunta, en conferencias, publicaciones y cursos. Conviene advertir,

en este sentido, que Ferreira Duarte conecta el desarrollo reciente de los estudios de traducción en Portugal, a pesar de tentativas de reflexión llevadas a cabo no sin cierta intrepidez por algunos *outsiders*, con dos orientaciones fundamentales: en la órbita académica, las investigaciones comparativistas; en el plano de la práctica, la profesionalización de los traductores.

A lo largo de la lectura de los catorce trabajos que forman parte de *A tradução nas encruzilhadas da cultura* se cumple aquella observación anterior de Ferreira Duarte según la cual todos ellos, sin ninguna excepción que se pueda consignar, responden a un enfoque culturalista de la actividad traductora. Es preciso indicar, inicialmente, que los autores de los mencionados trabajos son de diferente procedencia geográfica, dando así en su momento al coloquio que está en la base de este volumen una cierta proyección internacional. Entre sus páginas, efectivamente, junto a investigadores nativos aparecen algunos artículos firmados por nombres adscritos a instituciones universitarias extranjeras, como Mary Snell-Hornby (University of Vienna, «Translation and the European Identity —a Cross-Cultural Problem?»), Kimberli M. Stafford (University of Iowa, «Disrupting the Categories of Foreign and Domestic: Translating Culture in American Indian Literature»), Shauna Lee Eddy (University of Southern California, «Translation as the Meeting of Signed and Spoken Languages: the Trickster's Role in Mediating Deaf Identity Construction»), Roberto Francavilla (Universidade de Siena, «A Construção do Imaginário e o Polisistema Cultural —Traduzir e Divulgar as Literaturas Africanas») y Rachel Malik («Saussure as Traffic Lights or, Translating Literary Theory into the Everyday»). A esta relación de investigadores foráneos que se acaba de enumerar hay que añadir la presencia de colaboradores españoles, como M. Rosario Martín Ruano y Jorge J. Sánchez Iglesias («The Medieval Translator, a Paradigm for the Future?») y Jesús Torres del Rey («Identity Formation

in Translation Pedagogy»), en ambos casos pertenecientes a la Universidad de Salamanca.

La inevitable concisión inherente a este comentario de presentación aconseja dedicar alguna referencia de más detalle especialmente a las participaciones de autores lusitanos en *A tradução nas encruzilhadas da cultura*, sobre todo para poder conocer los intereses traductológicos alrededor de los cuales se está concentrando en la altura actual su quehacer investigador. De esta manera, de los siete artículos aquí reproducidos con firma portuguesa, que representan en perfecto equilibrio exactamente el cincuenta por ciento de la totalidad del libro, es necesario en primer lugar detenerse en la aportación de Maria Paula Santos Soares da Silva Lago, titulada «*A Jangada de Pedra*, de José Saramago: divergências do original e da tradução castelhana», que constituye un análisis perspicaz de un elemento de ineludible transcendencia para la significación global de la conocida novela de Saramago, como es la identidad patriótica del narrador, intransferiblemente portuguesa, que no aparece respetada en los términos más apropiados por el traductor a lo largo de la versión en español.

El siguiente trabajo de autoría lusa en el libro es «*La Stratégie de la Non-Traduction dans la Version Portugaise de la Farce Bye-Bye Lehrstück* de Daniel Lemahieu», de Christine Zurbach, docente de la Universidade de Évora, donde se ofrece al amparo del concepto «no traducción», que ya consta en el título, un examen de la adaptación al portugués, destinada a la escena y no a la edición, de una significativa pieza dramática moderna que entraña un sugerente desafío. Después figura la contribución de Orlanda Azevedo, de la Universidade de Lisboa, con el título «*De Une Saison en Enfer a Uma Cerveja no Inferno*: Resistência e Apropriação», que se centra en la versión realizada por el escritor surrealista Mário Cesariny sobre la base de un texto de Rimbaud, así como el artículo de Maria Eduarda Keating, de la Universidade do Minho, que responde a la denominación «*Das Fronteiras do Estranho* —Edgard Allan

Poe por Baudelaire, Mallarmé e Pessoa», referido a las formas de traducción que adopta la obra del creador de «The Raven» en manos tan atractivas como las de los tres poetas mencionados.

En quinto lugar, la aportación «Alemanha-Japão-Portugal. Uma Viagem de Circum-Navegação do Conto de Grimm *Der Wolf und Die Sieben Jungen Geßlein*», de la responsabilidad de Maria Teresa Cortez, de la Universidade de Aveiro, constituye una propuesta de comentario, no exenta de sorpresas, a propósito de la versión portuguesa de un texto de Grimm llevada a cabo en tierras japonesas, a principios del siglo XX, por el orientalista Wenceslau de Moraes. Se incluye a continuación el trabajo «Questões Culturais no Ensino de Tradução de Textos Literários», de Clara Sarmiento, donde es posible observar el enfoque que adquiere en las aulas portuguesas la actividad práctica con obras señaladas de las letras inglesas. La última colaboración del volumen coordinado por Ferreira Duarte es el artículo «Traduzir, uma Actividade Plural», escrito por Hélia Filipe Saraiva, de la Universidade Fernando Pessoa, que es un intento de acotación de los infinitos perfiles del fenómeno

traductor donde no pasa desapercibida aquella lúcida sentencia de Edoardo Bizzarri, traductor a la lengua italiana del extraordinario escritor brasileño João Guimarães Rosa, en la que se proclama lo siguiente: «Traduzir é praticar um exercício de estilo, uma pesquisa de interpretação; é, afinal, um ato de amor, pois trata-se de se transferir por inteiro numa outra personalidade».

En fin, es obligado reconocer el interés que presentan todos los estudios integrados en *A tradução nas encruzilhadas da cultura*, aunque la comprensible falta de espacio haya obligado a fijarse de forma especial en aquellos que pertenecen concretamente a autores portugueses. En cuanto a esto último, ciertamente resulta una grata noticia comprobar, tal y como permite hacerlo este libro, que son notorios, por más que no muy numerosos, los avances producidos en el vecino país en el ámbito de los estudios traductológicos, lo que lleva a desear que tan buen camino no sea abandonado puesto que las expectativas que se vislumbran son halagüeñas.

Xosé Manuel Dasilva

Universidade de Vigo

Facultade de Filoloxía e Traducción

FERNÁNDEZ GUERRA, A.B.

Aspectos empíricos de la traducción artesana y automática del verbo Get.

Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2002

Este libro constituye un magnífico trabajo monográfico sobre las construcciones inglesas con el verbo *get* y sus traducciones artesanas (manuales) y automáticas al castellano. Este hecho no es de extrañar, dado que la obra tiene como precedente las numerosas publicaciones de la profesora Fernández Guerra sobre análisis contrastivo español-inglés y traducción.

En el libro que nos ocupa la autora se centra fundamentalmente en la polisemia y multifuncionalidad que caracteriza a este verbo en la lengua inglesa, teniendo siempre presentes los abundantes ejemplos con

los que ilustra este aspecto extraídos de un corpus lingüístico. La escasez de estudios exhaustivos sobre los valores funcionales y semánticos del verbo *get* y sobre sus posibilidades de traducción a la lengua española hace aún más acertada la contribución de la profesora Fernández Guerra.

El presente libro se estructura, a grandes rasgos, en dos partes principales, más una breve introducción, las conclusiones, bibliografía y las listas de figuras, abreviaturas y símbolos utilizados. En la primera parte, que se corresponde con los capítulos primero y segundo, se presenta un análisis detallado de

las construcciones sintácticas con *get* y sus valores semánticos en el inglés actual. En la segunda parte, que incluye los capítulos tres y cuatro, se comenta la traducción al español de abundantes construcciones con *get*, obtenidas de un corpus lingüístico creado por la autora, al tiempo que se compara la traducción humana (artesana) con la automática.

En cuanto al cuerpo de los capítulos, el primero incluye una sección introductoria en la que se destaca la elevada frecuencia de aparición del verbo *get* en la lengua inglesa. Para ello, Fernández Guerra establece porcentajes de ocurrencia de este verbo en corpus electrónicos tan importantes como el LOB, Brown, London-Lund y BNC. Por otra parte, su uso polisémico queda perfectamente justificado a partir del análisis de su entrada en diccionarios como el Oxford. Una vez subrayado el carácter «problemático» que presenta este verbo en lengua inglesa, la autora adopta una visión retrospectiva con el fin de deducir un posible uso prototípico que permita su caracterización en la lengua. En este sentido, se presenta un excelente recorrido histórico de la evolución etimológica y el desarrollo sintáctico-funcional que ha sufrido este verbo a lo largo del inglés antiguo, medio y moderno. Dicho recorrido sirve de base, en el capítulo segundo, para introducir las construcciones sintácticas y valores semánticos del verbo *get* en el inglés actual. Este análisis sintáctico-funcional y semántico va acompañado de una gran cantidad de ejemplos. Sin embargo, en un análisis de esta envergadura no es habitual que la autora no proporcione las fuentes de algunos ejemplos ilustradores. En cambio, es de señalar el excelente trabajo relacional que se establece entre los usos sintácticos y semánticos de los verbos *get*, *have* y *be* en la lengua inglesa, puesto que aporta datos muy esclarecedores. El último apartado de este capítulo primero merece ser destacado, puesto que Fernández Guerra se vale de los planteamientos esbozados en él para adoptar una visión prospectiva con el fin de introducir el análisis de los resultados en la segunda parte de su libro.

La segunda parte se abre una introducción en la que se describen los dos corpus lingüísticos objeto de análisis. El primero se compone de 1.045 ejemplos de construcciones con *get* extraídas de diez obras literarias de reconocido prestigio, todas ellas con sus correspondientes traducciones realizadas «artesanalmente» por traductores consagrados. El segundo corpus comprende 2.417 ejemplos de *get* del llamado *inglés general* obtenidos de los cien primeros textos del BNC (British National Corpus) y sus traducciones realizadas «automáticamente» por el programa de traducción automática (TA) *Power Translator Profesional*, de Globalink. La descripción de este segundo corpus queda muy bien ejemplificada en una tabla en la que se incluye numerosos datos, como el código de cada texto en el BNC, su temática y título, el tipo de audiencia y su número de palabras. No obstante, sería interesante que la autora hubiera especificado qué criterio había adoptado para la elección de un determinado número de textos dentro de cada temática.

El capítulo tercero se ocupa del análisis de los resultados obtenidos del corpus de inglés literario. Para estructurar estos resultados, se parte de una excelente clasificación de las estructuras con *get* según su esquema gramatical en seis bloques, que ya se esbozó en el capítulo segundo. Por otra parte, estas construcciones se agrupan en áreas semánticas. Por lo tanto, los datos del corpus relativos a las construcciones originales en inglés o español y sus traducciones «artesanales» y «automáticas» se encuadran dentro de cada uno de estos seis bloques gramaticales, y dentro de cada bloque se agrupan, además, en distintas áreas semánticas. Por ejemplo, el segundo subapartado incluye las construcciones con *get* (transitivo o intransitivo) con partícula adverbial o preposicional, subdivididas a su vez en dos áreas semánticas: {llegar a estar en un lugar determinado} y {causar llegar a estar en un lugar determinado}. Se clasifican los ejemplos encontrados en las traducciones artesanas y automáticas conforme a estas divisiones, proporcionando distintos

equivalentes verbales en español. Asimismo, es de destacar las tablas y gráficos que se introducen al final de cada subapartado, en las que se recogen y comparan el número de ejemplos encontrados para los equivalentes verbales españoles de los modelos gramaticales con *get* y sus distintos significados. La presentación y síntesis de los datos obtenidos como material visual resulta muy ilustrativo y esclarecedor para el lector, puesto que de esta forma se asimilan mucho mejor las ideas presentadas. Se echa de menos, no obstante, una explicación de los porcentajes obtenidos en las gráficas y la opinión de la autora al respecto.

El capítulo cuarto presenta el estudio de los resultados obtenidos del corpus de «inglés general» y cuenta con una estructuración de datos idéntica a la del capítulo anterior, lo cual facilita su tratamiento y comprensión. Lo que diferencia a este capítulo del anterior es que Fernández Guerra analiza únicamente los equivalentes «automáticos» de las construcciones con *get*, proporcionados por *Power Translator*. A lo largo de los seis subapartados en los que se estructura el capítulo la autora destaca tanto los logros obtenidos en las traducciones automáticas al español como los errores de las equivalencias proporcionadas, aunque una opinión más personal de la autora hubiese sido de agradecer. De nuevo es digno de señalar la introducción de gráficas y tablas a modo de síntesis de los datos proporcionados en cada subapartado por el impacto cognitivo que conlleva. Este cuarto capítulo constituye una aportación innovadora por dos razones principales: 1) por no

existir actualmente estudios que analicen las traducciones automáticas del «inglés general»; 2) porque los resultados obtenidos con la TA no sólo ponen de manifiesto sus limitaciones, sino también el elevado grado de aceptabilidad de muchas de las traducciones obtenidas, sobre todo si se tiene en cuenta la falta de contextos más amplios y de intervención humana.

El libro concluye apuntando la utilidad de los sistemas de TA como «refuerzos» o «ayudantes» que vienen a complementar la actividad del traductor humano (pág. 195), puesto que le facilita una serie de herramientas informatizadas de ayuda a la traducción, como los gestores terminológicos y las memorias de traducción. En definitiva, los objetivos que se propuso la autora en la introducción se cumplen perfectamente, dado que, como ella expone, el interés fundamental del libro es esclarecer en lo posible la polisemia y multifuncionalidad del verbo *get* y mostrar sus múltiples equivalencias en español (p. 18). Es indudable que un trabajo de esta envergadura tiene unas aplicaciones inmediatas en: 1) la docencia, debido a las dificultades de aprendizaje que plantea este verbo al estudiante de inglés; 2) la elaboración de diccionarios (monolingües y bilingües); 3) su tratamiento en gramáticas de la lengua inglesa y 4) el perfeccionamiento de sistemas de TA. Por todo esto hay que agradecer a la autora esta maravillosa aportación.

Beatriz Méndez Cendón
Universidad de Valladolid
Facultad de Filosofía y Letras

LLADÓ, Ramon

La paraula revessa. Estudi sobre la traducció dels jocs de mots
Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2002.

La paraula revessa, que en lo fundamental es resumen de la tesis doctoral de su autor, *Joc de paraules i discurs narratiu. L'estudi retòric del joc de paraules en textos literaris com a base de la seva traducció* (UAB,

1999), afronta el problema de la traducción de los juegos de palabras, problema espinoso situado en los límites de la traducibilidad y de rabiosa actualidad en los Estudios de Traducción, desde la perspectiva de con-

siderar que «la traducció és en ella mateixa una activitat retòrica i que així ha de ser abordada si es pretén traslladar amb rigor els efectes textuais que posa en joc la literatura» (p.17). Lladó es pionero en España en tratar el tema de forma tan extensa, profunda e innovadora. Tampoco fuera de España son numerosos los trabajos de este calado sobre el tema, aunque en los últimos años ha comenzado a ser abordado en profundidad en numerosos artículos, ponencias y algunos libros, aún de forma dispersa y con circulación reducida al ámbito universitario.

Un valor indiscutible de este trabajo es el hecho de que su autor, profesor universitario de traducción, es además traductor y habla desde la experiencia que su actividad como tal —y la reflexión sobre ella— le ha proporcionado. Sus traducciones de S. Beckett (*Molloy*), R. Queneau (*Exercices de style*), R. Russel (*Impressions d'Afrique*) y G. Perec (*La vie mode d'emploi*), las tres últimas en colaboración con Annie Bats, son suficiente aval de su profundo conocimiento de la problemática que aborda.

El corpus sobre el que trabaja —las traducciones que acabamos de citar lo anuncian— es uno de los de mayor dificultad traductológica que se puedan señalar en narrativa, a saber, un sector de la literatura francesa del siglo xx en cuyos textos es frecuente la preeminencia de la dimensión significativa sobre la referencial: los citados y otros de autores como Aragon, Leiris, Duchamp, Ponge, Prévert, Jarry, Boris Vian, etc.

Lladó no se limita a un análisis de los problemas de traducción que presenta su corpus, sino que busca levantar un edificio teórico sobre la cuestión, remontándose para ello a la retórica clásica para, desde ella, seguir hasta nuestros días el rastro de la atención que a lo largo de la historia se ha prestado a la «infracción al código» que representan los juegos de palabras.

Así, su libro se articula en las siguientes partes. 1ª *Sistemàtica del joc de paraules*, donde, partiendo del principio de que las

modalidades de esos juegos han de abordarse tanto desde el punto de vista de la lingüística como desde el de la retórica, analiza y discute desde las categorías discursivas de Cicerón, Quintiliano, Du Marsais, hasta las posiciones de las escuelas contemporáneas, Todorov, Spang, Guiraud, Barthes, grupo Mu y otros, pasando por teóricos de la traducción como Delabastita o Jacqueline Henry, sin olvidar aportaciones desde otros campos: Fonagy, Freud. 2ª *Les ambicions de la teoria*, que discute la armonía imitativa y el problema de la significación, para abordar después el mimologismo moderno partiendo de las «bigarrures» de Tabourot y, pasando por Court de Gébelin, Thesalus, Peignot y enfoques tan peculiares como el de Brisset, cerrar con un caso tan extremo como el de Wolfson. 3ª *Tot analitzant un corpus*, en donde, desde un enfoque retórico, ensaya una taxonomía profusamente ilustrada con ejemplos de su corpus, así como de comentarios a sus traducciones, organizada en cuatro grandes grupos: juegos por consonancia, juegos por polisemia, juegos por homofonía y juegos por transformación. 4ª *Figures de la traducció*, donde aborda de forma más sistemática la traducción literaria del discurso equívoco con el objetivo de lograr una traducción que «respete la dimensión retórica y poética del original», y ello a través del análisis textual de diferentes traducciones de tres textos de *Exercices de style* de Queneau. Añade un capítulo sobre *Larva*, de Julián Ríos, obra en la que la verbalización lo es todo, centrando la atención en la integración de diferentes lenguas, heteroglosia a la que Lladó parece desplazar los límites de la traducibilidad. Finalmente, cierra el libro con una *Recapitulació i conclusions*.

Lladó busca acabar con el tradicional olvido, cuando no abierto desprecio —matizes aparte—, en el que la Retórica ha tenido a los juegos de palabras, y no sólo los basados en la homofonía o la paronomasia, sino especialmente los metaplasmos. La prioridad absoluta acordada a la *elocutio*, en

particular a partir del *siglo xvii*, en detrimento de *inventio*, *dispositio*, *actio* y *memoria*, ha propiciado que se sienta la ambigüedad como un defecto a evitar, como algo que emborrona el objetivo primordial de la *elocutio*: la claridad de la transmisión del sentido. Heredera de esa corriente es la tendencia académica a menospreciar el juego de palabras no sólo como algo contrario a la deseada univocidad, sino incluso como un recurso de mal gusto, fácil y hasta infantil. Así, la Literatura Comparada, la Estilística, la Lingüística y la Retórica han dedicado escasísima atención al tema y, como consecuencia, los Estudios de Traducción han mantenido la misma inatención hasta fecha muy reciente, obsesionados por el referente y la función representativa. Partiendo de que la traducción es un acto creativo, Lladó insiste en el «caràcter fal·laciós del principi que escindeix la substància de la forma en l'acte creatiu» (p. 53), y reivindica para el trasvase lingüístico la transmisión íntegra del mensaje como unión inseparable de forma y contenido, superando las inercias que priorizan la valencia semántica y afrontando así los juegos con el significante como problema textual que hay que resolver en el marco de los efectos textuales. El corolario es que hay que acabar con el mito de que los juegos de palabras son intraducibles e intentar conservarlos, al igual que siempre se ha hecho con el discurso poético.

Dejando a un lado estudios sectoriales, afronta la complejidad del juego de palabras tal y como se da en los textos literarios de su corpus, con aglomeraciones de diferentes tipos de juegos que se superponen, imbrican, encabalgan y forman red con otros juegos, además de mezclarse con frecuencia con alusiones e intertexto. Ello obliga a superar la clásica dicotomía entre sentido explícito y sentido implícito, sentido recto y sentido figurado, para poner el acento en la «ruptura discursiva» característica del juego de palabras y adoptar como vía de análisis la noción de equívocidad «que no limita l'anàlisi lingüística a una dualitat de l'e-

nunciació, sinó que admet la possibilitat de treballar amb sèries de tres o fins i tot més lectures amagades darrere cada enunciat i que provoquen un efecte de saturació del significant» (p. 48). Paralelamente, declara la dificultad de establecer categorías figurativas puras que, por otra parte, son a menudo de escaso valor para interpretar la función retórica y el sentido, señalando en su clasificación las difusas fronteras de muchos tipos de juego y renunciando a dualidades del tipo «vertical/horizontal», a nuestro entender poco operativas para encarar el problema de la traducción.

Junto a esa vindicación de la equívocidad, nos parece particularmente interesante su defensa, en los casos en que lo que cuenta es el signo, de una retórica de la traducción como imitación, más allá de la meramente representativa, una imitación que consista más en el trasvase del procedimiento que de lo puramente referencial. Postula así una equivalencia que trasciende la equivalencia formal o dinámica entre el texto original y el texto traducido, proponiendo una «retórica autónoma» inmanente a la operación de la traducción que actúa «amb mitjans lingüístics, transformant els enunciatís de la llengua original en nous enunciatís mitjançant operacions textuales complexes que no es poden explicar per l'aplicació mecànica dels procediments de traducció repertoriats» (p. 193). De esta forma, y siguiendo a Eco, mantiene que «l'equivalència semàntica i l'equivalència formal de la traducció passa per tot un seguit de desplaçaments calculats que no tenen altre objecte que respectar la "regla del joc"» (p. 172). Es decir, defiende una traducción que proceda a las manipulaciones textuales necesarias para no comprometer la fidelidad formal y estructural.

En fin, subraya la importancia de las funciones de los juegos de palabras sugiriendo que éstos no desfuncionalizan la actividad lingüística, sino que organizan de manera diferente las funciones. Rompe las barreras de las definiciones canónicas de ciertas figuras, que imponen un esquematismo reduc-

tor, mostrando la complejidad con que pueden presentarse en el texto, así como la gran variedad de modalidades de muchas de ellas (las subdivisiones de cada una de las figuras de su taxonomía tienden a ser exhaustivas). Considera, en cuanto a la estrategia de traducción, la relevancia y la recurrencia de los juegos de palabras, así como su alcance segmental y la estrategia discursiva en la que se incardinan.

En resumen, el trabajo que comentamos conjuga, cuando menos, tres virtudes fundamentales: constituye una importante aportación a la teoría de la traducción, es un excelente manual de traducción del discurso ambiguo y es un alegato decidido contra los excesos de la prevalencia del valor semántico en la traducción del juego de palabras y el juego con las palabras.

Desde el punto de vista de la teoría, sus aportaciones abren un estimable abanico de vías de reflexión, particularmente, a nuestro parecer, por sus sugerencias de una retórica de los tropos que atendiese a la noción de isotopía, de una teoría del sentido figurado que diese cuenta de los enunciados ambiguos, de una retórica de segundo grado en la que las figuras se presentasen como signos de la misma relación retórica que el texto en cuestión despliega, cuando los valores retóricos prevalecen sobre los semánticos, en fin, de una retórica autónoma de la traducción.

Como manual de traducción del discurso ambiguo es de gran riqueza y utilidad no sólo para el teórico de la traducción, sino también para el traductor. Y lo es tanto por la multidisciplinariedad de sus enfoques, como por el completo recorrido histórico de la atención prestada a los juegos de palabras, por su minuciosa taxonomía con voluntad de ser exhaustiva en las modalidades de cada juego, y por los abundantes comentarios traductológicos que contiene. A ello se añade el interés que dedica a los metaplasmos y juegos fónicos, y el cuidado que pone en tratar los juegos no como unidades aisladas, sino en la complejidad con que suelen presentarse en el texto lite-

rario, tanto por su combinatoria como por considerarlos dentro de las cadenas significantes, con atención a las motivaciones que subyacen y a su funcionamiento discursivo, cualidades poco frecuentes en los trabajos sobre traducción de juegos de palabras.

En cuanto a la práctica traductora, aunque los textos del corpus sobre el que trabaja tienen en general el juego de palabras como recurso retórico dominante o, para utilizar sus términos, se caracterizan por una regla de construcción fuerte, la «fidelidad indirecta» y la «equivalencia retórica» que postula son trasladables en varios grados a muchos otros textos —o segmentos de textos— de construcción más débil, en los que la finalidad retórica prevalece sobre los valores semánticos o, cuando menos, ambas cosas se presentan en un plano de igualdad. En ese sentido, sus análisis de traducciones de *Exercices de style* de Queneau son decisivos porque muestran, presentando el ejemplo extremo, el absurdo a que puede conducir la preeminencia del valor semántico en traducción literaria y, muy en especial, en la traducción de juegos de palabras. Su postulado de que «la traducció del joc de paraules no solament és possible, sinó que és gairebé en tots els casos factible, amb el benentès que el traductor apliqui una orientació estratègicament correcta que permeti avaluar en cada cas que el missatge resultant de la traducció respon a unes consignes de producció i d'enunciació homòlogues a les que envolten el missatge de partida» (p. 226), nos parece una corriente de aire fresco que ojalá favorezca lo que Lladó llama «la veritable dimensió creativa i responsable de la traducció» (p. 211) y, cuando menos, contribuya a la desaparición de tantas traducciones que prescinden de juegos fónicos y a la eliminación de la consabida nota de «juego de palabras intraducible».

Gabriel Hormaechea

Universitat Pompeu Fabra

Facultat de Traducció i d'Interpretació

MARCO, Josep

El fil d'Ariadna. Anàlisi estilística i traducció literària

Vic: Eumo, 2002. 331 p.

«También es vívido el contraste de los estilos. El estilo arcaizante de Menard —extranjero al fin— adolece de alguna afectación. No así el del precursor, que maneja con desenfado el español corriente de su época». Aquestes paraules són extrems de la coneguda *ficció* de Jorge Luis Borges «Pierre Menard, autor del Quijote», on es parla d'un *Quijote* inacabat que coincideix, paraula per paraula, amb el text de Cervantes. La divertida història de Borges es pot llegir com una metàfora sobre la traducció, i més concretament sobre la impossibilitat de produir un text idèntic a l'original: fins i tot en casos d'aparent coincidència verbal hi ha elements, com l'estil, que es resisteixen a ser traduïts. No sense raó es queixava Gabriel García Márquez que la versió francesa de *Cien años de soledad* «es buena, pero yo no siento el libro en francés»: estilísticament, la traducció no es trobava al mateix nivell que l'original. I és que l'estil és una de les primeres coses que es perd en traducció.

El llibre de Josep Marco, *El fil d'Ariadna. Anàlisi estilística i traducció literària*, aborda, precisament, un terreny tan complex com el de l'estil i la seva traducció. La tasca no és gens fàcil, i més si tenim en compte que l'estil té un caràcter multifactorial: és una combinació de lèxic, registre, figures retòriques, denotació, connotació, sintaxi, puntuació, so, ritme, etc. Tot plegat conforma l'estil d'un determinat autor: reconeixem l'estil de l'autor X en tal obra, ben diferent del de l'escriptor Y en tal altra. Podem, llavors, emprendre una anàlisi més o menys detallada dels seus respectius estils. I, a partir d'aquí, podem intentar traduir les obres d'X i d'Y. Aquesta és, de fet, la seqüència que ens proposa Josep Marco en un llibre que té per objectiu bastir un model d'anàlisi estilística de textos literaris que permeti predir i detectar problemes de traducció.

El fil d'Ariadna s'estructura en quatre parts. La primera exposa els fonaments teò-

rics i metodològics que serviran de base per a desenvolupar el model d'anàlisi estilística que apareix a la resta del llibre. Marco comença oferint una panoràmica dels estudis de traducció en els últims quaranta anys: presenta alguns conceptes característics de diferents escoles abans de l'aparició del model dels polisistemes (la noció d'equivalència, l'orientació prescriptiva, etc.) i continua amb una caracterització de l'escola de la manipulació (l'aproximació funcionalista, l'enfocament descriptiu, l'orientació cap al sistema meta, la naturalesa històrica, el concepte de norma). Tot seguit, però, l'autor critica el model que propugna aquesta escola, ja que no cobreix la totalitat del camp dels estudis literaris: l'escola de la manipulació se centra en l'estudi del text meta i abandona qualsevol intent de valorar la qualitat de la traducció respecte a l'original. Evidentment, per tal de dur a terme l'anàlisi estilística del text original i poder predir sistemàticament els problemes de traducció, el model de Marco necessita tenir en compte l'original. És per això que proposa un nou model complementari i, en última instància, integrable a molts dels pressupòsits de l'escola de la manipulació. Aquest nou model recolza sobre dos puntals: els estudis literaris i la lingüística. Pel que fa als estudis literaris, l'autor es decanta pel model que li ofereix l'estilística: una estilística funcional més que no pas formal (és a dir, que tracta les estructures formals d'un text no d'una manera immanent, sinó com funcionalment motivades en un context), que concep el llenguatge com una semiòtica (o sistema de signes) de caire social i que posa èmfasi en la naturalesa ideològica del llenguatge. I respecte a la lingüística, l'autor és clarament partidari de la lingüística funcional sistèmica de Michael Halliday, un model en què el que realment importa no són les paraules o les construccions sintàctiques, sinó el significat de la frase i del text. Marco aprofita sis

conceptes clau de la lingüística funcional sistèmica: la variació lingüística, la cohesió textual, la funció ideacional, la funció interpersonal, la funció textual i el context de cultura. Sobre aquests sis eixos l'autor construeix, a les parts II, III i IV, el seu model d'anàlisi estilística per a la traducció literària. La part II tracta del context de situació, i s'hi analitza la variació lingüística (registres i dialectes). La part III s'encara amb un seguit de problemes lingüístics: la cohesió (ambigüitat, conjuncions, fraseologia, jocs de paraules, etc.), la funció ideacional (veu passiva, metàfores), la funció interpersonal (pronoms, modalitat) i la funció textual (tema, rema). La part IV, finalment, aborda el context de cultura, i se centra en la traducció dels referents culturals, en els diversos gèneres literaris i en la traducció de la intertextualitat.

Com es desprèn del que s'ha exposat fins ara, l'estudi de Josep Marco toca un ampli ventall de qüestions relatives a la traducció. Aquest és un dels punts forts del model d'anàlisi estilística que ens proposa: es tracten des de temes relacionats amb el so fins a problemes d'àmbit supratextual (cultural), passant per tots els rangs intermedis: les paraules, la frase i el text (personalment, m'hauria agradat que l'autor dediqués una mica més d'espai als recursos fònics, un component essencial de l'estil). L'extens espectre temàtic del llibre és possible, en part, gràcies a l'amplitud de mires de l'autor, i en part, gràcies al fet que Marco no es tanca en un sol model. De fet, la seva és una proposta interdisciplinària i oberta que integra: 1) un model lingüístic (bàsicament la lingüística funcional sistèmica, però sense excloure altres teories lingüístiques que puguin resultar puntualment apropiades); 2) nocions provinents del camp de la crítica i de la teoria literària; 3) conceptes procedents dels estudis de traducció, i 4) l'anàlisi del context cultural. La interdisciplinarietat no és gens fàcil: és exigent i requereix haver assimilat moltes lectures i molt diverses (com acredita l'extensa i molt actualitzada bibliografia final), però ben practicada produeix uns resultats lloables. Diem «ben practicada»: una inter-

disciplinarietat mal practicada cauria en la desestructuració, en la incoherència, en la indefinició o en l'etibada teòrica gratuïta. I això, precisament, és tot el que no fa el llibre de Marco: el gruix del marc teòric, curosament i pacientment construït al llarg de gairebé 60 pàgines (part I), és l'esquelet que vertebrava i impregna l'exhaustiu índex i cadascun dels temes que s'hi contemplen. Evidentment, el marc teòric es va matisant a les parts II, III i IV. En aquest estudi, doncs, no hi ha caps per lligar: el llibre va creixent com un tot coherent i orgànic. Les idees hi són exposades amb gran claredat i van acompanyades d'ocasionals quadres o figures que sintetitzen conceptes no sempre fàcils d'aprehendre —i que queden aplegats i definits en un útil glossari final.

A les parts II, III i IV l'autor aborda un determinat problema de traducció (els jocs de paraules, la fraseologia, la intertextualitat, etc.) a partir de dos eixos: la teoria i la pràctica. Pel que fa a la teoria, s'exposen les idees dels principals estudiosos de cada tema. Aquí la tasca realitzada és encomiable, ja que se sintetitza la bibliografia més rellevant i s'ofereix una útil panoràmica de l'estat de la qüestió; una panoràmica que, si bé en alguns punts pot resultar carregosa per a l'estudiant universitari que encara no s'ha llicenciat, de segur que serà ben rebuda pels alumnes de doctorat i pel professorat universitari interessat en la traducció literària —sospito, i tant de bo m'equivoqui, que, malgrat que Marco afirma que el seu model «tindrà algunes de les aplicacions més fèrtils en el camp de la formació de traductors» (p. 34), a l'estudiant universitari de primer i de segon cicle li pot costar assimilar *totalment* un marc teòric tan complet i amb unes classificacions i una terminologia sovint complexes. Val a dir, respecte a això, que el llibre que ressenyem és fruit d'una tesi doctoral i que, per tant, el seu públic natural és, per força, bastant especialitzat. A més a més, i com en moltes tesis doctorals, les diferents posicions crítiques s'enduen una bona part de la discussió, cosa que pot sobtar (i fins i tot desorientar) els traductors en formació.

Independentment, però, del públic que es pugui beneficiar de l'estudi de Marco, la panoràmica crítica que ens ofereix l'autor no és, afortunadament, d'aquelles que serveixen per a omplir pàgines. Marco selecciona molt bé els articles o llibres de què vol parlar, i la seva exposició no té res d'acrítica: sap valorar els punts forts i els punts febles dels diferents estudis, i les seves argumentacions a favor o en contra de tal o tal parer són convincents. És més: Marco té la virtut de ser creatiu i de saber aprofitar el millor de cada ítem bibliogràfic. Vegeu, a tall d'exemple, els dotze procediments de traducció de referents culturals de Peter Newmark: Marco no sols n'exposa les febleses, sinó que els redueix a un nombre molt més manejable (sis) i, cosa més important encara, els posa (creativament) en un contínuum (p. 210). Això, pensa el lector, és el que calia: una ment ordenadora en aquest maremàgnun de conceptes (i, molt sovint, també de crítics). Podríem multiplicar els casos il·lustratius, però passarem a la segona part del que fa Marco en l'estudi dels problemes concrets de traducció: donar exemples.

Després d'una part teòrica en el tractament de cadascun dels problemes de traducció, s'agraeix una part pràctica. Els exemples són reals, la majoria extrets de textos literaris (i no pas inventats). Consten de l'original en anglès (l'única llengua d'origen analitzada) i d'una traducció o més (normalment al català, i ocasionalment al castellà). Quan l'autor dóna més d'una traducció, ho fa per comparar (i per valorar, cosa que, malauradament, no fa l'escola de la manipulació): Josep Carner, per exemple, no surt gaire ben parat en relació amb la traducció dels jocs de paraules (vegeu p. 127-130). Una altra de les virtuts dels exemples és que es comenten sempre a fons i s'interrelacionen amb la teoria exposada anteriorment. Dit en d'altres paraules: els exemples no són mai un simple apèndix de la teoria. De fet, en algun cas resulten una guia imprescindible per a acabar de copsar totalment les intricades disquisicions i classifi-

cacions teòriques: les p. 151-160, per exemple, il·lustren la tipologia de les metàfores, els factors i les tècniques de traducció mitjançant un passatge (i el subsegüent comentari, molt aclaridor) de *Hard Times* de Dickens i la traducció que en va fer Ramon Folch i Camarasa. Dèiem abans que la part teòrica oferia una panoràmica de l'estat de la qüestió que en alguns punts podia resultar «carregosa per a l'estudiant universitari que encara no s'ha llicenciat». Doncs bé, pel que fa a la part pràctica, aquest inconvenient queda perfectament resolt: el component pragmàtic i la brillantor d'un bon nombre d'anàlisis contribuiran, sens dubte, al perfeccionament de la capacitat traductora de l'estudiant universitari de Traducció, i per això sol ja valia la pena publicar el llibre que ressenyem (a casa nostra, malauradament, són escassíssimes les eines que ensenyen a traduir al català el traductor en formació). I si, a sobre, els estudiants assimilen una part del marc teòric, molt millor.

Un últim punt: el model que ens proposa Josep Marco és comprensiu en dos aspectes. D'una banda, abraça un gran nombre de temes; i de l'altra, permet afinar molt en l'anàlisi textual, no sols en la literària, sinó també en la no literària. I és que el llibre que ressenyem té l'avantatge de presentar un model d'anàlisi estilística que concep el llenguatge literari no pas com radicalment diferent del no literari, sinó, més aviat, com un sistema que comparteix molts trets amb el llenguatge no literari. D'aquí que Marco tracti de temes relacionats amb l'estil però que no són específicament literaris, sinó comuns a la majoria de textos escrits en llengua anglesa: conjuncions, veu passiva, coreferència, nominalització, tema-remà, referents culturals, etc. Exhaustiu i rigorós, doncs, *El fil d'Ariadna* fa honor al seu nom i forneix poderoses claus que ens permetran sortir airosos de l'intricat laberint que és l'anàlisi estilística i la traducció: objectiu complert.

Dídac Pujol

Universitat Pompeu Fabra

Facultat de Traducció i d'Interpretació